

Maja Hrgović

## Povratak

Naravno da smo plakale s materom kad je na popisu zarobljenih – koji se bez zvučne podloge, bijelim slovima na crnom ekranu, izlistavao nakon večernjih vijesti – ugledala očevo ime. Zakopala je glavu u ruke i vrištala, iz dubine sebe, sve dok sav zrak nije izašao iz nje, tada je pala na pod i nastavila plakati, satima, činilo se.

Mater nije ništa govorila, ali dotad smo već dobro znale što znači biti zarobljen: samo je to i bilo na televiziji, snimke razmjena, kolone uplakanih žena i muškaraca praznih pogleda, udova tankih kao konop, upalih očiju, modrog izubijanog mesa i isturenih rebara. Oni koji su preživjeli, izgledali su kao hodajući kosturi. Neke su mi se slike zauvijek urezale u pamćenje. Svinja koja otkida komade s leša u jarku pokraj neke ceste u Slavoniji. Vojnike koji tovore poginule u prikolicu kamiona i slažu ih jedne na druge, kao mesari koji tovore oderanu janjad u hladnjaču. Majka nam uglavnom nije dopuštala da se napasamo tim slikama koje su nas mamile jezom, kao horor filmovi. Ipak, nekad bi propustila otjerati nas u sobu: rekla bi, gledajte da vidite kako je stvarno bilo, jednog dana će vas možda ubjeđivati da je bilo drugačije. Tada nismo shvaćale o čemu govori.

Bilo nam je žao oca, naravno, ali istovremeno, bile smo prvi put oslobođene stege i, zapravo, sretno. Djetinjstvo je konačno počelo izgledati kao djetinjstvo: ostajale smo poslije nastave na školskom igralištu i uz kazetofon pripremale koreografiju pjesme Footlose za školsku predstavu; očeva nesreća priskrbila nam je popularnost u školi, na odmoru smo znatiželjnim prijateljima pričale o dogovorima za razmjenu zarobljenika, iskorištavale smo to što su nam profesori gledali kroz prste i pošteđivali nas od dodatne muke zbog loših ocjena. Kad nije znala riješiti test iz matematike, Lorena je udarila u tihi plač, a kad je profesorica pitala što joj je, rekla je da ne može misliti ni na što drugo osim na to kako „tatu u logoru tjeraju da jede travu“, i naravno, dobila je peticu.

Bilo je tako lako okrenuti situaciju u svoju korist. Nismo bile jedine koje su to činile: jedan Siniša,

kojemu je na ratištu kod Dubrovnika poginuo stariji brat i koji je zbog toga također uživao posebnu pažnju učenika i profesora, osjetio je da mu Lorena i ja ugrožavamo poziciju pa je jednom, na velikom odmoru, gorljivo inzistirao da je puno gore kad ti netko blizak pogine, kao njemu, nego kad je zarobljen, kao naš otac. Lorena se nije složila.

- Kad si mrtav, mrtav si i tvoja je muka gotova. A kad si u logoru, dao bi sve da si mrtav jer te zlostavljaju, razumiješ, izgladnjuju i premlaćuju daskama i pljuju po tebi, i siluju te šipkom, rekla je. To je ušutkalo Sinišu. Jedna osmašica, koja nije znala je li joj otac živ ili mrtav jer se mjesecima vodio u evidenciji nestalih, gorko se na ovo rasplakala pa smo je svi tješili. Kasnije smo plesali Footlose uz do daske pojačan kazić.

Da je naša novootkrivena sreća neprimjerena, sjetili bismo se tek navečer, kad bismo kod kuće zatekli mater u standardnom položaju, za kuhinjskim stolom, s cigaretom u ustima, kako na tranzistoru vrti kanale s vijestima.

\*

Sjećam se dana kad se vratio: bio je hladni dan u listopadu, mater je pušila na vratima, a kuća je bila puna ljudi - rođaka i susjeda koji su ga došli vidjeti - i svi su donijeli neku hranu, stol je bio prepun, a na štednjaku je čekao grah, skuhan posebno za oca jer je u poruci koju smo dobili preko Crvenog križa, mjesec ili dva ranije, uoči jedne od prijašnjih ugovorenih pa otkazanih razmjena, napisao da sanja grah.

Lorena i ja bile smo uzbuđene tog popodneva, više zbog gostiju koje smo rijetko imali, nego zbog očeva povratka, čini mi se. Čekanje je trajalo dugo, pa se s druženjem dogodilo ono što se često događa na karminama: iz početnih suosjećajnih kimanja glavom i skrušeno prošaptanih izraza podrške (upućene majci i nama dvjema), okupljanje je uz pršut i vino polako prerastalo u čio i glasan domjenak na kojemu se žustro tračalo, podizalo zdravice za neprisutnog povratnika i, uopće, razgovaralo o najširoj paleti tema, od recepata za kolače do bombardiranja Vukovara. Majka se

povukla s vrata i prihvatila vino koje joj je netko pružio. Od buke u kući, nitko nije čuo vojni džip koji se zaustavio ispred kuće. Shvatila sam da se nešto događa po razbijenoj čaši koja je pala na pločice (iz majčine ruke, vidjela sam kasnije), i nečijem muklom uzviku čija je uznemirena nota učinkovito presjekla žamor i pokrete. Otac je stajao na vratima, klonuo kao uveli fikus, a pod mišku ga je, da se ne skljoka, pridržavao oficir njegove brigade, u uniformi nakićenom ordenima.

Naš otac, čovjek koji je s vrata pružio ruke prema nama, prema majci, Loreni i meni, bio je netko drugi, netko nepoznat, nemoćan, slomljen. Prošli su mjeseci otkako smo ga zadnji put vidjele, ali nije bila stvar u protoku vremena, nije ga vrijeme moglo preobraziti u tolikoj mjeri da smo sestra i ja samo zapanjeno stajale i gledale ga, u nevjerici, paralizirane, buljeći u njegove zglobove koji su stršali, duplo širi od udova, u jagodice na obrazima, koje se prije nisu vidjele pod mesom. A sad, čitava je arhitektura njegova lica i tijela bila ogoljena: kosti su stršale odasvud – čeljust, ključna kost, rebra – a preko svega toga, kao cerada preko karamboliranog automobila, bila je razapeta koža, puna mrlja koje su se prelijevale iz plave u ljubičastu i žutu.

Krenule smo mu u susret tek kad nam je netko od rođaka stavio ruku na leđa i blago nas gurnuo naprijed. Kad me privio uza se, osjećala sam se kao da mi je lice pritisnuto o radijator. Stajali smo tako na hrpi, na vratima, kao spomenik ukletoj obitelji, nas četvero i brigadir koji je žilavom rukom otraga podupirao oca. Jedna od očevih rođakinja podlegla je jecajima koje je cijelo vrijeme pokušavala zatomiti i to je ponovo pokrenulo zaleđenu sliku: gosti su se razmaknuli da otac prođe, stolica na čelu stola zamijenjena je udobnijom foteljom, brigadir ga je pod mišku doveo do nje i posjeo, na stol je sa štednjaka prenijet lonac s grahom. Spretnije susjede, domaćice, preuzele su situaciju i potpuno izgurale Lorenu i mene iz slike; uzele su nam iz ruku tanjure s pršutom i trapistom koje smo slagale to popodne dok je Mater pušila na vratima, gledajući u prilaz. „Pusti to, dušo, ja ću,“ govorile su, i tako smo Lorena i ja ostale lišene svakog posla, a i prilike da razgovaramo s ocem, jer su ga nametljivi, znatiželjni gosti već zatrpali pitanjima, prilično

bezobzirnima, o tome što mu se sve dogodilo u logoru; kao da je bio na maturalcu u Španjolskoj, a ne u ćeliji u kojoj je svakog dana, mjesecima, psihički i fizički zlostavljan na najgore zamislive načine.

Nismo imale gdje ni sjesti jer smo svoje mjesto na kauču pristojno prepustile starijima, i tako smo stajale pokraj štednjaka, zbunjene i preplavljene dojmovima, i gledale te natečene krugove ispod njegovih vodenastih očiju, i mršavu, drhtavu ruku kojom je prinosio ustima žlicu graha, i kasnije slušale kako je pričao, šturo i oprezno, o tome kako je cijeli vod „pao“ kad su u Kijevu izvodili civile iz mjesta, o tome kako ga je jedan „njihov“ onesvijestio udarcem kundaka, i kako se iz nesvijesti probudio u prljavoj ćeliji čiji je betonski pod dijelio s još trinaest zarobljenika, od kojih je tog dana razmijenjeno njih sedam.

„Gdje su ostali?“ pitala sam. Otac se iznenađeno trznuo, kao da je tek tada postao svjestan da smo Lorena i ja tu i da cijelo vrijeme slušamo što govori.

„Idite se igrati u sobu, djevojčice“, rekao je brigadir, krupni čovjek žilavih ruku i tužnih očiju.

Poslušale smo, negodujući, ali nismo mogle savladati znatiželju pa smo se nakon nekog vremena išuljale vani, čučnule ispod prozora i prisluškivale razgovor. Prigušeni glasovi postali su glasniji kad je pripiti susjed počeo govoriti o grahu, o tome kako grah u snu znači dobitak, i kako je otac sretan čovjek jer će se sad obogatiti, dobit će ratnu penziju i dodatak za invaliditet, i da sad može biti miran jer je riješio svoju životnu situaciju. Mater je, vidjele smo kroz prozor, ustala i mahnito se zaletjela prema tom čovjeku, činilo se da će ga srušiti, ali brigadir je spremno reagirao, uhvatio je za ramena i zaustavio je.

-Van! – vikala je Mater, bijesno pokazujući tom susjedu vrata. – Van! Marš van! Susjed je otezao, ispijajući vino iz čaše preko čijeg ju je ruba izazovno gledao. Brigadiru je prekipjelo pa ga je uhvatio za nadlakticu i izbacio ga vani kao krpenu lutku, trenutak nakon što smo Lorena i ja pobjegle u vrt.

Kasnije smo u sobi upalile kazetofon, pojačale tako da ne čujemo zveckanje posuđa i žamor iz kuhinje, i vježbale koreografiju Footlosea. Onda je glava kazetofona uhvatila vrpcu; pjesma je počela otegnuto zavijati, a prpošni glas vokala se čudovišno produbio, zvučao je kao jezivi glas duha na spiritističkoj seansi. Lorena i ja ipak nismo ugasile kazetofon: pustile smo vrpcu da se gužva i krči, i nastavile plesati, sve sporije, sve tužnije, dok nam udovi nisu pali niz tijelo, a očevo umorni glas ponovo izronio kao naplavina iz plime žamora u kuhinji.